

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 96 – תשע"ח

בית הכנסת המרכזי שיכון ה

האם שייך להוציא מדין 'ערבות' גם בלא עניית 'אמן'?

מה קודם 'שלום עליכם'

או 'אושפיזין'?

במוצאי שבת חוה"מ סוכות הגיע יהודי לאדמו"ר רבי יואל מסאטמר זצ"ל וסיפר שבלייל שבת בבואו לביתו הוא הסתפק את מה עליו להקדים האם את אמירת 'שלום עליכם' או את אמירת 'אושפיזין', ולמעשה הכריע להקדים את אמירת 'שלום עליכם' כיון שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם.

ואולם אמר לו הרבי וכי הינך חושב שאותם מלאכים שליוו אותך בשבת שעברה הם המלווים אותך גם בשבת הזו? תדע לך שבכל שבת מגיעים מלאכים אחרים, והכל תלוי במדרגת האדם באותו שבוע, אם הוא היה בדרגה גבוהה דרגת המלאכים היא גבוהה יותר ואם הוא היה בדרגה נמוכה דרגתם נמוכה יותר.

וכבר כתב כע"ז בספר יסוד ושורש העבודה שהנשמה יתירה שיש בשבת היא אינה אותה נשמה לכל אחד ואחד אלא כ"א זוכה בה לפי דרגתו, וככל שהוא אדם נעלה יותר הנשמה יתירה שלו גבוהה יותר.

מעשה ביהודי ת"ח שעבר ניתוח במיתרי הקול, ונאסר עליו להוציא מפיו במשך שבועיים אפי' מילה אחת, ובהיותו בביה"ח ביקש מידידו שכבר התפלל שיוציאהו בתפילת שמר"ע מדין 'ערבות', ויש לדון האם עשה כדיון ויכול להוציא.

והנה בשו"ע (תקצ"ד ס"א) כתב "יחיד שלא תקע, חבירו יכול לתקוע לו להוציאו ידי חובתו, אבל יחיד שלא התפלל אין חבירו יכול להוציאו, ובמ"ב שם (סק"ב) ביאר טעמו דתפילה צריך כל אחד לבקש רחמים על עצמו ולא ע"י שליח אלא א"כ יש עשרה ואז הוא שליח ציבור.

אלא שברמ"א שם כתב "ויש חולקין ואומרים דאם לא יכול להתפלל, חבירו יכול להוציאו בתפילתו", וכתב מו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א בשם חמיו מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (מובא בספר שיח תפילה) שדברי הרמ"א אמורים לא רק לגבי 'שומע כעונה' אלא אפי' אם כבר התפלל יכול להתפלל במיוחד עבור חבירו ולהוציאו מדין 'ערבות', ומה שכתב המ"ב (סי' קכ"ד סק"א) שרק ש"ץ יכול להוציא בתפילה היינו לשיטת השו"ע אבל לרמ"א שפיר יכול להוציא חבירו מדין ערבות.

ונמצא שהדבר תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א, ובן אשכנז ההולך ביד רמ"א יכול אף לאחר שהתפלל להוציא את חבירו מדין 'ערבות'.

ואולם גאון אחד מחשובי פוסקי זמנינו אמר שאפ"ה לא עשה אותו יהודי כהוגן, דהנה כתב השו"ע (רי"ט ס"ד) "אם ברך אחר ואמר בא"ה אמ"ה אשר גמלך כל טוב וענה אמן יצא", ובסעיף ה' כתב "אם ברך אחד הגומל לעצמו ונתכון להוציא את חבירו ושמע חבירו וכיון לצאת יצא אפילו בלא עניית אמן", וברמ"א שם ביאר שכיון שהמברך ג"כ חייב יצא האחר בלא עניית אמן.

וכתב בהגהות הגרעק"א על השו"ע שם דמדברי הרמ"א משמע דדוקא אם מברך לעצמו ומוציא את חבירו מדין 'שומע כעונה' אז אי"צ השומע לענות אמן, אבל אם מברך רק כדי להוציא את חבירו מדין ערבות צריך

השומע לענות אמן כדי לצאת בזה יד"ח, ולפי"ז מסיק הגרעק"א דאף בכל ברכת המצוות שקיי"ל 'בכל הברכות כולם אע"פ שיצא מוציא' הדין כן, וצריך השומע לענות אמן כדי לצאת יד"ח מדין ערבות.

והנה לולי דברי הרעק"א היה ניתן לומר שדברי הרמ"א אמורים דוקא כשמברך בנוסח המיוחד עבור חבירו 'אשר גמלך', אבל אם מברך בלשון הרגיל אף שמוציא את חבירו מדין 'ערבות' אי"צ לענות אמן, אך בדברי הגרעק"א מבואר שאין לחלק בין הדברים וכל שמוציא את חבירו מדין ערבות חייב השומע לענות אמן כדי לצאת בזה יד"ח.

ולפי"ז אמר אותו גאון שכיון שאותו יהודי שעבר ניתוח במיתרי הקול אינו יכול להוציא מפיו אפי' מילה אחת ואינו יכול לענות אמן על ברכות חבירו, א"כ לדברי הגרעק"א אין חבירו יכול להוציא יד"ח בברכות שמו"ע מדין ערבות, וברכותיו היו לבטלה.

ואמנם יש מחכמי הזמן שטענו לעומתו דאף שבאמת צדקו דבריו לדעת הגרעק"א, אך כיון שהמ"ב לא הביא את דברי הגרעק"א להלכה שפיר יכול חבירו להוציא יד"ח מדין ערבות אף בלא עניית אמן.

קושיית האבני נזר

אולם נראה דדברי הגרעק"א אינם שייכים כלל לענין זה, דהנה בעיקר דבריו כתב האבני נזר (או"ח סי' מ') דהגרעק"א יצא לדון בדבר חדש, ותמה עליו דא"כ כיצד ניתן להוציא אחרים בתקיעת שופר מדין 'ערבות' הרי לא שייך בזה עניית אמן.

והוכיח מזה האבני"ז שהמצוה בשופר היא השמיעה בלבד ולא התקיעה, ורק בעינן שישמע תקיעה של בר חיובא, ומשום כך אי"צ להגיע בזה לדין ערבות דדי בכך ששומע את התקיעות מבר חיובא כדי לצאת יד"ח.

ודברי האבני נזר תמוהים עד למאד, דהניחא בשופר שהמצוה היא השמיעה אבל במצוות נוספות כקריאת המגילה שהמצוה היא הקריאה, וכן בקריאת הלל, ובקידוש, מצינו שיש בהם דין ערבות אף שאין בהם עניית אמן, ואף שבקידוש עונים אמן אי"ז על החלק מצוה שבקידוש אלא על החלק ברכה שבזה.

ולכן נראה לתרץ קושיית האבני נזר באופן חדש, דהנה בגמ' בר"ה (כ"ט ע"א) מבואר דינא דערבות גבי ברכות "כל הברכות כולם אם יצא מוציא", וצ"ע הרי דין ערבות נאמר גם במצוות ומדוע נקטה הגמ' כן דוקא לגבי ברכות.

חידושו של שו"ע הרב

והנה הראה לי מו"ח הגר"פ פרידמן זצ"ל כמה פעמים את דברי שו"ע הרב (בסי' רס"ג בקונטרס אחרון) דבעל תוקע שנחלש באמצע התקיעות והביאו בעל תוקע אחר במקומו שכבר תקע במנין קודם, דצריך אותו בעל תוקע לברך שהרי מחוייב הוא מדין ערבות להוציא את הקהל יד"ח, ולכאן צ"ב ממ"נ הרי אותו בעל תוקע כבר יצא ידי חובתו, והציבור כבר שמע את הברכות ומדוע צריך הוא לברך מחדש?

וע"כ מבואר בדבריו שכיון שצריך לתקוע עבורם מדין ערבות מתחייב הוא את המצוה שלו מחדש וכאילו לא תקע כלל, וכלשון הראשונים בסוגיא דר"ה דהמחוייב מדין ערבות כמי שלא יצא דמי.

וכן מבואר בדברי התוס' בר"ה (צ"ז ע"ב) על דברי הגמ' שם 'תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים' והקשה התוס' מ"ט אין כאן משום 'בל תוסיף', וכתב דאין לתרץ שנחשב שלא בזמנו כיון שכבר יצא ידי חובה, שהרי בברכת כהנים מבואר שגם לאחר שכבר יצא אם מוסיף הכהן ברכה משלו עובר בזה על 'בל

האם מותר לעזוב באמצע קריאת משנה תורה?

נשאלתי ע"י אחד המתפללים האם מותר לעזוב באמצע קריאת משנה תורה הנהוג בליל הושענא רבה?

ולכאורה היה נראה לומר שהדבר אסור שהרי אסור לעזוב באמצע קריאת התורה, שנאמר בזה 'ועוזבי ה' יכלו', ומנהג זה של קריאת התורה בליל הושענא רבה הוא מנהג קדום הנהוג בבתי כנסיות רבים.

ואולם שאלתי כן את רבינו מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א ואמר דאין זה קריאת התורה שהרי אסור לקרוא בתורה בציבור בלא ברכה ואפשר לעזוב באמצע קריאה זו.

תוסיף, משום שאם יזדמן לו ציבור נוסף הוא מתחייב לברך להם, ואף בתקיעות אם יזדמן לו ציבור נוסף הוא מחוייב לתקוע להם, עכ"ד התוס'.

והקשה הגרעק"א מה הדמיון בין זה לזה, הרי בברכת כהנים אם מזדמן לו ציבור חדש הוא מתחייב פעם נוספת ולכך תמיד זה נחשב לזמנו, אך בתקיעות אף שמזדמן לו ציבור חדש כל חיובו הוא רק מדין ערבות, ואי"ז נחשב לזמנו.

ותירץ חתנו החתם סופר (מובא בהגהות הרעק"א שם) דמוכח מדברי התוס' דגם ע"י ערבות הוא מתחייב במצוה מחדש, ולכך הוי ממש כברכת כהנים שכאשר מזדמן לו ציבור חדש הוא מתחייב במצוה מחדש.

החילוק בין ברכות למצוות

ואולם נראה דכ"ז הוא דוקא במצוות ששפיר שייך לומר בהם דע"י דין ערבות הוא מתחייב את המצוה מחדש וכיון שהתחייב את המצוה מחדש הדר דינא ושוב הוא מוציא את חברו מדין הרגיל של 'שומע כעונה'.

אבל בברכות כיון שבעצמו הוא אינו מקיים את המצוות שעליהם הוא אומר את הברכות, א"כ לא שייך לומר בזה שהוא מתחייב את הברכה מחדש, אלא כל גדר הערבות בזה הוא שמברך את הברכות עבור חברו מדין ערבות.

ולפי"ז מתיישב לשון הגמ' שם "כל הברכות כולן אם יצא מוציא", דאכן דין ערבות הוא רק בברכות שע"י הערבות יכול הוא להוציא את חברו אע"פ שהוא אינו מחוייב בדבר, אבל במצוות דין הערבות מחזיר לו את חיובו, ואז מוציא את חברו מדין 'שומע כעונה'.

ולפי"ז מיושבים היטב דברי הגרעק"א משאלת האבני נזר, דכל דברי הגרעק"א שעניית אמן הם לעיכוב בערבות הם דוקא בברכות, שכיון שאינו חייב אלא רק מוציא את חברו, חייב חברו לענות אמן כדי לצאת בזה יד"ח, אבל במצוות שלאחר דין ערבות הוא מוציא את חברו מדין 'שומע כעונה' א"כ אי"צ בזה עניית אמן והרי הוא כמו כל 'שומע כעונה' שאי"צ בו עניית אמן כמבואר בשו"ע שם.

ונמצא שדברי הגרעק"א אינם אלא בברכות שהוא מברך לחברו ומוציאו מדין ערבות גרידא, וא"כ תפילה שהיא עומדת בפ"ע ואינה על מצוה כלשהי דומה בזה לשאר מצוות, שע"י דין ערבות מתחייב בתפילה מחדש ומוציא לחברו מדין 'שומע כעונה' ואי"צ בזה עניית אמן כדי לצאת.

וא"כ שפיר עשה אותו יהודי שהוציא את חברו בתפילת שמו"ע מדין 'ערבות', ואין סתירה כלל לדבריו מדברי הגרעק"א, וזה נכון למעשה.

(נכתב ע"י אחד השומעים)

מדיני חג הסוכות

מצות ישיבה אכילה ושינה בסוכה

א. בליל ראשון של סוכות חובה מן התורה לאכול כזית פת בכדי אכילת פרס בסוכה דגמרינן ט"ו ט"ו מחג המצות (עיי שו"ע סי' תרל"ט סי"ג ומ"ב סק"ט), וצריך שהכזית יהיה משלו כדין לכם במצה (מנ"ח מצוה שכה אות י"ג ועיי חשוקי חמד סוכה כ"ז ע"א), ונכון שיאכל יותר מכביצה לצאת לצאת ידי הסוברים שצריך שיאכל שיעור המחייב לאכול בסוכה כל שבעה (מ"ב שם סק"ב).

ב. יש מהדרין שלא אוכלין חלה מתוקה באכילת מצוה זו כמו בחג המצות שאין יוצאין במצה מתובלת בלילה הראשון (עיי פמ"ג סו"ס תרמ"ג במשב"ז שכתב שצריך לאכול דוקא פת שאינה עשירה, ובשו"ת יד אליהו סי' כ"ג כתב שאין להטביל את הכזית פת במלח כדי שיהא טעם פת וכמו שאמרו במרור שלא יבטל טעם מרור את טעם פת).

ג. בשעה שמברך ליישב בסוכה בליל ראשון יכוין גם על מצות עשה של אכילת כזית פת ולא יפסיק בדיבור משעת הקידוש עד לאחר אכילת הכזית (הליכות שלמה מועדים פ"ט, ולפני הקידוש היה מכריז כן הגרש"ז אויערבך זצ"ל שכל השומעים יכוונו בברכה גם על מצות אכילה ולא ידברו עד אחר אכילת כזית).

ד. אסור לאכול בערב סוכות מתחילת שעה עשירית כדי שיאכל בלילה בסוכה לתאבון (מ"ב שם סק"ז, ובלקט יושר עמוד קמד הביא מרבו התרה"ד דאין לישון ערב סוכות לאחר חצות כדי שישן בלילה לתאבון, ועיי בחי' הרשב"א סוכה כ"ז ע"ב שהי' גדול בצרפת שהי' מחייב לישון בסוכה בלילה הראשון מג"ש דט"ו ט"ו מחג המצות, והרשב"א חולק עליו שאין חיוב לילה ראשון אלא באכילה).

ה. נשים פטורות מן הסוכה (שו"ע סי' תר"מ), גם בליל א' של סוכות (סוכה דף כ"ח ע"ב), ואם רוצות לישב בסוכה ולברך הרשות בידם (מ"ב שם סק"א, ובישועת יעקב סי' תר"מ סק"א כתב דמנהג לבוב שנשים לא מברכות על הסוכה, ובס' חתן סופר העיד בשם אמו בת החת"ס שמעולם לא ברכו הנשים על הסוכה בבית אביה הגדול החת"ס, וביאר רבינו הגראי"ל שטיינמן שליט"א דמצות סוכה היא לקבוע ביתו בסוכה ז' ימים והנשים אינם קובעות ביתם בסוכה ולכך לא יברכו), ובת ספרד לא תברך (עיי שו"ע סי' תקפ"ט ס"ו, וכתב הברכ"י סי' תרנ"ד מה שנהגו קצת הנשים עפ"י הב"י לברך מנהג טעות הוא).

ו. אין להכניס משרתים גוים לסוכה (כף החיים תרל"ד סי"ק ו' ועיי זוה"ק פרשת אמור דף קג. וז"ל: ועל דא כתיב כל האזרח בישראל ישבו בסכות כל מאן דאיהו משרשא וגזעא קדישא דישאל ישבו בסכות תחות צלא דמיהמנותא, ומאן דליתיה מגזעא ושרשא קדישא בישראל לא יתיב בהו ויפוק גרמיה מתחות צלא דמיהמנותא, ושמעתי ממו"ר רבינו הגרב"ד פוברסקי שליט"א דאף שמבואר ברמב"ם פ"י ממלכים ה"י דבן נח שרצה לעשות מצוה ממצות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו, מ"מ עכו"ם מופקע מסוכה מקרא ד"כל האזרח בישראל ישבו בסכות" דאתי לרבות את הגרים כמבואר בסוכה כ"ח ע"א ולא עכו"ם)

אכילה בסוכה בשאר ימים

ז. אין חייבים לאכול בסוכה רק אכילת קבע אבל מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, ומ"מ המחמיר על עצמו שלא לשתות אפילו מים חוץ לסוכה הרי זה משובח (שו"ע סי' תרל"ט ס"ב), וכ"ז הוא רק אם יש לפניו אפשרות לשתות בסוכה אז הרי זה משובח אבל אם אין לפניו סוכה וחפץ לשתות לא אומרים לו שימנע מלשתות ויכול לכתחילה לשתות שלא בסוכה (בשם מרן הגר"ח מברסקי זצ"ל), ולכן המוסר שיעור בביהכ"ס וחפץ לשתות כיון שאין לפניו סוכה ישתה ולא יחמיר על עצמו (ומנהג החסידים להקפיד מאוד אף על שתיית מים בסוכה והיו מהאדמו"רים זצ"ל שהלכו זמן רב כדי לשתות מים בסוכה), ות"ח רשאי שלא להחמיר בכך ולא הוי כמי שאינו מדקדק במצוות (ביאור"ל, ע"פ הר"ן והריטב"א סוכה כ"ה ע"א).

ח. נהגו שאין מברכין על ישיבה בסוכה רק בשעת אכילה (שו"ע סי' תרל"ט ס"ח), ונהגו העולם שמברכין אפילו באכילת מזונות, ומ"מ לא יצא מיד אחר סיום האכילה אלא יישב זמן מה ויכוין בברכתו אף על הישיבה (מ"ב שם סקט"ז), וי"א שיש לברך בכל פעם שנכנס לסוכה (הגר"א בבאורו כדעת הר"י"ף והרמב"ם, וכן נהג מרן החזו"א, וכשהיה סנדק בבית שנערכה בסוכה בירך על הסוכה בכניסתו אף שלא טעם כלום, וכן נוהג רבינו הגראי"ל שליט"א).

ט. אין לנסוע בסוכות למקום שירדים שם גשמים וע"י זה יתבטל ממצות סוכה, ולכן אין לנסוע לאנגליה שבחודש תשרי יורד שם גשם רצוף (עיי סוגית הגמ' פסחים דף ק"ג ע"ב), ואולם אם נוסע לבקר חולה ולסעדו מותר שהרי משמשי חולה פטורים (חשוקי חמד דף כ"ח ע"ב), ואולם הגר באנגליה אינו חייב לעקור דירתו למקום אחר כדי שיוכל לקיים המצוה (עיי ח"א כלל סח סי' יט).